

KRUCHA
SZTUKA

czyli od kurzego jaja
do opolskiej kroszonki

FRAGILE
ART

from an egg
to *kroszonka*

ISBN 978-83-955642-0-8

9 788395 564208

Przedmowa Introduction

Szanowni Państwo,

wystawa „Krusza sztuka” to przedsięwzięcie o wyjątkowym znaczeniu dla Muzeum i dla całego regionu, ponieważ po raz pierwszy ta dziedzina ludowej plastyki obrzędowej zostaje przedstawiona w tak kompleksowy sposób w charakterze ekspozycji stałej. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat na terenie województwa opolskiego w różnych muzeach, ośrodkach kultury i szkołach, kroszonki opolskie były wystawiane na pokaz dziesiątki, jeżeli nie setki razy. Zawsze jednak wystawy te po jakimś czasie demontowano, a prezentowane dzieła sztuki ludowej trafiały do magazynów (jak w przypadku Muzeum Wsi Opolskiej) lub wracały do ich twórców.

Tym razem ekspozycja poświęcona opolskim kroszonkom i ich twórcom zostaje na stałe wprowadzona do naszej oferty wystawienniczej i stanie się swego rodzaju dowodem naszej pamięci i troski o utrwalenie obrazu tego wyjątkowego zjawiska, jakim jest kroszonkarstwo na Śląsku Opolskim. Działanie to jest umotywowane tym bardziej, że od 2019 roku kroszonka opolska i towarzyszące jej społeczne i kulturowe normy życia mieszkańców wsi Śląska Opolskiego figurują na liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego i przywoływanie tego faktu oraz jego ciągłe popularyzowanie jest nie tylko zasadne, ale wręcz obowiązkowe.

Struktura wystawy jest czytelna, a jej przekaz opiera się na chronologicznym przedstawieniu rozwoju zdobnictwa jaj wielkanocnych, technikach barwienia i zdobienia oraz wzornictwie. Nie brakuje oczywiście informacji o wyjątkowym znaczeniu jaj wielkanocnych w życiu duchowym i społecznym dawnych i współczesnych mieszkańców Śląska Opolskiego oraz o twórcach ozdabiających kroszonki. Dzięki zastosowaniu mediów elektronicznych wystawa zyskuje na wyrazistości i sile przekazu, a pomimo niewielkiej przestrzeni pomieszczenia ekspozycyjnego poprzez połączenie tradycyjnych i współczesnych technik wystawienniczych udało się przedstawić temat we wszystkich ważnych aspektach.

Dear Visitors,

this exhibition is a special and significant event for the Museum and the region. This is the first time that this field of folk art has been presented in such a complex manner as part of a regular exhibition. In the past decades, *kroszonki* from the region of Opole Silesia have been displayed numerous times in various museums, cultural centres, schools, etc. However, the exhibitions were always dismantled eventually, and the presented works of folk art ended up in storerooms (just like in the case of the Opole Museum of Rural Architecture) or returned to their makers.

This time, the exhibition devoted to *kroszonki* and their creators has become an element of our regular exhibition. It constitutes a unique proof of our memory and care for the preservation of this exceptional regional art phenomenon. Another motivation behind the exhibition is the fact that in 2019, Opole *kroszonki*, along with all the accompanying social and cultural phenomena related to the life of the people from Opole Silesia, were included on the Polish List of Intangible Cultural Heritage. It is, therefore, not only recommended but also mandatory to emphasise this fact and promote this handicraft consistently.

The structure of the exhibition is clear, based on a chronological presentation of the development of *kroszonkarstwo*: the process of egg decorating, the commonly used colouring and ornamenting methods, and the typical patterns. There is also sufficient information about the unique significance of Easter eggs in the spiritual and social life of former and present inhabitants of the region as well as about the creators of *kroszonki*. Thanks to the use of electronic media, the exhibition is more expressive and impactful. Despite the small size of the display room, it has been possible to outline the subject in all crucial aspects by combining traditional and modern display techniques.

Zapraszając do obejrzenia naszej wystawy o kroszonkach, wyrażam nadzieję, że po wyjściu z zabawkowego spichlerza z Głogówka, gdzie jest ona prezentowana, będą Państwo podzielać moje zdanie, iż jej tytuł mógłby być również parafrazą tytułu fundamentalnej książki Jerzego Lipki: „Kruscha sztuka. O jajku naprawdę wszystko”. Wówczas będziemy mogli uznać, że trud jej przygotowania oraz zaangażowanie finansowe Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Samorządu Województwa Opolskiego, dzięki którym wystawa mogła powstać, miały głęboki sens.

Jarosław Gałęza
Dyrektor Muzeum Wsi Opolskiej
w Opolu

I invite you to the exhibition about *kroszonki*, displayed in the historical granary from Głogówek, with the hope that upon leaving it, you will share my view that an alternative title for the exhibition could be a paraphrase of Jerzy Lipka's flagship book: "Fragile art. Almost all about eggs". If you think this is the case, we will know for sure that all the effort put in its preparation, along with the financial support of the Polish Ministry of Culture and Natural Heritage and the Self-Government of the Opolskie Voivodeship, which made the organisation of this exhibition possible, was absolutely worthwhile.

Jarosław Gałęza
Director of the Opole Museum
of Rural Architecture

Kroszonka opolska

początek

Kroszonka from Opole the beginnings

Tradycja zdobienia jaj w naszym regionie sięga drugiej połowy X w., o czym świadczą najstarsze odnalezione na ziemiach polskich jajka. Artefakty w kształcie jaj odkryte podczas wykopalisk archeologicznych na opolskim Ostrówku wykonano z gliny, gipsu i wapienia. Część z nich jest zdobiona metodą charakterystyczną dla naczyń glinianych, pozostałe zostały ozdobione metodą batikową – czyli malowania woskiem. Technika rytownicza, której poświęcona w całości jest wystawa, pojawiła się na Opolszczyźnie najprawdopodobniej pod koniec XIX w. Już w 1877 r. ks. Adolf Hytrek – ludoznawca i archeolog – wspominał o tej tradycji, przekazywanej z pokolenia na pokolenie wśród ludności rodzimej. Wzory wydrapywano na zabarwionych kurzych jajkach przy użyciu ostrych narzędzi. Miejscowa ludność nadała im nazwę „kroszonki” od słów „krasa”, oznaczającego czerwień lub urodę, oraz „krasić” – ozdabiać, zdobić. Nie jesteśmy w stanie przywołać tu nazwisk osób, które jako pierwsze zastosowały tę technikę w naszym regionie. Należy jednak wspomnieć o znanych nam jej prekursorach. Z opracowań pisemnych wynika, że jednymi z pierwszych twórców zajmujących się zdobieniem jaj tą metodą w naszym województwie byli: Joanna Springer i jej wnuczka Maria Kuzber (ur. 1897 r.), Piotr Wysada (ur. 1900 r.), Maria Labisz (ur. 1904 r.), Maria Kobyłka oraz Agnieszka Szwarcer. Każdemu z nich należą się w tym miejscu pamięć i słowa wielkiego uznania.

Początkowo tradycja zdobienia jaj kultywowana była jedynie w okresie Świąt Wielkanocnych i w obrębie rodziny danego twórcy, a kroszonki wykonywano głównie na potrzeby własne. W połowie lat 50. XX w. pojawiła się koncepcja zorganizowania przedsięwzięcia kulturalnego, którego głównym celem byłoby upowszechnianie rodzimej plastyki obrzędowej wśród szerszego grona odbiorców i zaangażowanie do działania młodszych rękodzielników. Pierwszy konkurs zdobienia jaj miał miejsce w 1958 r. Przygotowali go pracownicy Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu. Na przestrzeni kolejnych 33 lat konkurs realizowany był w różnych ośrodkach, m.in. w Miejskim i Wojewódzkim Domu Kultury. W latach 70. i na początku lat 80. XX w. konkurs wojewódzki odbywał się w Gogolinie. Od 1991 r. jego

The tradition of egg decorating in our region dates back to the 2nd half of the 10th century, as evidenced by the oldest eggs found in Poland. Artefacts in the shape of eggs made of clay, gypsum, and limestone were found during archaeological excavations in the old Opole settlement called Ostrówek. Some of them were decorated using a method typical for clay dishes, while others were ornamented with batik – wax-resist dyeing. The scratching technique presented at this exhibition dates from the late 19th century in the region. As early as in 1877, Rev. Adolf Hytrek, a local ethnographer and archaeologist, mentioned this tradition, passed from one generation to another among local people. The patterns were engraved on dyed chicken eggs by means of sharp tools. Local people called those eggs *kroszonki*, from the word *krasa*, meaning the colour red or prettiness, and *krasić* – to decorate. We are not able to give you all the names of the people who were the first ones to use this technique in the region of Opole Silesia. However, according to various written sources, some of the forerunners of *kroszonkarstwo* in the region included: Joanna Springer and her granddaughter Maria Kuzber (born 1897), Piotr Wysada (born 1900), Maria Labisz (born 1904), Maria Kobyłka, and Agnieszka Szwarcer. Each of those artisans deserve to be recognised and remembered for their accomplishments.

In the beginning, the tradition of egg decorating was celebrated only during Easter, by individual families: *kroszonki* were made for private needs only. In the 1950s, a new idea came up: to organise a cultural event with the goal of promoting local folk art and traditions among wide audiences and involving young craftspeople in the project. The first egg decorating competition took place in 1958. It was organised by the employees of the Museum of Opole Silesia. For the following 33 years, the competition was held in various institutions, including local cultural centres. In the 1970s and early 1980, the contest took place in Gogolin. Since 1991, the event has been organised by the Opole Museum of Rural Architecture. So far, the competition has attracted 3 thousand participants, including children, teenagers, and adults.

organizatorem jest Muzeum Wsi Opolskiej. Do tej pory w wydarzeniu tym wzięło udział ponad 3 tys. osób: zarówno dzieci i młodzież szkolna, jak i osoby dorosłe. Dzięki temu przedsięwzięciu w naszym Muzeum powstała specjalistyczna kolekcja zdobionych jaj licząca ponad 3 tys. eksponatów. Większość z nich to właśnie opolskie kroszonki. Liczba uczestników konkursu wciąż rośnie, co oznacza, że cel opolskich muzealników został osiągnięty, a tradycja zdobienia jaj techniką rytowniczą jest z powodzeniem przekazywana coraz młodszym artystom.

W powstałym w latach 70. Opolskim Oddziale Stowarzyszenia Twórców Ludowych ponad 80 procent stanowią twórcy zajmujący się zdobieniem kroszonek. Do 2020 r. w archiwum Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu skatalogowano dane około 600 czynnych zawodowo twórców zamieszkujących teren województwa opolskiego. Z roku na rok ich liczba wzrasta, co stanowi ogromny sukces tej dziedziny rękodzieła ludowego. Przede wszystkim jest to jednak zasługa twórców ludowych, którzy przez ponad sto lat doskonalili tę technikę, a swoje ogromne doświadczenie przekazywali kolejnym pokoleniom podczas konkursów, spotkań, pokazów i zajęć edukacyjnych.

O jajku prawie wszystko postać Jerzego Lipki

Almost all about eggs Jerzy Lipka

Wystawa, którą Państwu prezentujemy, poświęcona jest nie tylko historii kroszonkarstwa, ale również osobom uprawiającym tę dziedzinę twórczości. Nie możemy więc w tym miejscu nie wspomnieć o jednym z najpopularniejszych kroszonkarzy naszego regionu – Jerzym Lipce (1937–2011). Urodzony w Obrowcu koło Gogolina twórca ludowy zdobienia jaj uczył się od ciotki Marii Lipki, która należała do najstarszego pokolenia opolskich twórczyni ludo-

Thanks to the competition, the Museum was able to create a specialised collection of over 3 thousand decorated eggs. Most of them are *kroszonki* from Opole. The number of the competitors has been growing gradually. The museologists from Opole have achieved their goal: the tradition of egg scratching is successfully taught to younger generations of artists and artisans.

In the 1970s, the Opole Section of the Polish Folk Arts Society was opened. More than 80 percent of its members are *kroszonka* makers. Up to 2020, around 600 active makers living in Opole Voivodeship have been recorded in the archives of the Opole Museum of Rural Architecture. The number has been growing year by year, which can be considered a great success in the field of folk arts. The credit for that should be given primarily to folk artists who have perfected this technique for more than a hundred years, passing their remarkable experience to the next generations during competitions, meetings, shows, and workshops.

The exhibition you are visiting here is not only about the history of *kroszonkarstwo* but also about the people using this technique. One of the most outstanding makers of *kroszonki* in our region was Jerzy Lipka (1937–2011). He was born in the village of Obrowiec near Gogolin. He learned egg decorating from his aunt Maria Lipka, who was one of the first artisans in the region of Opole Silesia, and from his three sisters, including Anna Mitko,

wych oraz trzech siostr, z których najbardziej znaną kroszonkarką była Anna Mitko. Jerzy Lipka specjalizował się w zdobieniu jaj metodą rytowniczą i na tym polu osiągał liczne sukcesy. Uczestniczył w 36 konkursach zdobienia jaj, zarówno wojewódzkich i powiatowych, jak również ogólnopolskich i międzynarodowych, zdobywając we wszystkich nagrody. W swojej długoletniej karierze wykonał ponad 8,5 tys. kroszonek, trudno więc nie nazwać go specjalistą w tej dziedzinie. Najważniejszym jednak dokonaniem z punktu widzenia rozwoju techniki rytowniczej było zaprojektowanie i samodzielne wykonanie nowatorskich, w pełni specjalistycznych nożyków do skrobienia jaj, które zrewolucjonizowały sposób wykonywania wzorów na kroszonce. Dzięki nim można było uzyskać bardziej precyzyjne i wyrafinowane kształty, co niewątpliwie przyczyniło się do ewolucji samego wzoru na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. Skrobaki wymyślone i zaprojektowane przez Jerzego Lipkę do dziś są najczęściej stosowanymi narzędziami do zdobienia kroszonek. Korzystają z nich zarówno twórcy ludowi, jak i osoby prywatne zajmujące się zdobieniem jaj metodą rytowniczą. Zwieńczeniem jego pracy na rzecz opolskiej kroszonki była wydana w 2005 r. autorska książka pt. *O jajku prawie wszystko, czyli o wielkim dziele sztuki na małej skorupce*, która stanowi wśród rękodzielników kompendium wiedzy na temat zdobienia jaj tradycyjnymi technikami. Wydawnictwo to w dużej mierze było inspiracją dla prezentowanej wystawy.

W konkursie kroszonkarskim organizowanym przez Muzeum Wsi Opolskiej od 2012 roku przyznawana jest Nagroda Specjalna im. Jerzego Lipki.

one of the most famous *kroszonka* makers as well. Jerzy Lipka specialised in egg decorating with the scratching technique and was very successful in that discipline. He took part in 36 egg decorating competitions on various levels, from local to national and international, and he was awarded in all of them. In the course of his long career, he made over 8.5 thousand *kroszonki* – he was a genuine expert in this technique. As far as the development of *kroszonkarstwo* is concerned, his greatest achievement was designing and creating innovative, specialist knives for egg scratching, which revolutionised the method in which the patterns on the eggshells were made. His tools made it possible to create more precise and sophisticated shapes, which undoubtedly sped up the evolution of the pattern itself in the past decades. The scrapers invented and made by Jerzy Lipka are the most often used egg engraving tools these days, both by folk artists and by individuals who deal with this technique. Jerzy Lipka's work in the field of *kroszonkarstwo* was crowned by the publication of his book in 2005: *O jajku prawie wszystko, czyli o wielkim dziele sztuki na małej skorupce* ["Almost all about eggs: great artworks on small eggshells"]. The book is a popular resource for artisans on the subject of traditional techniques in egg decorating. The publication served as one of the main inspirations for this exhibition.

The winners of the *kroszonka* competition organised by the Opole Museum of Rural Architecture receive the special Jerzy Lipka Award introduced in 2012.

Jajko doskonałe dobór i przygotowanie

The perfect egg selection and preparation

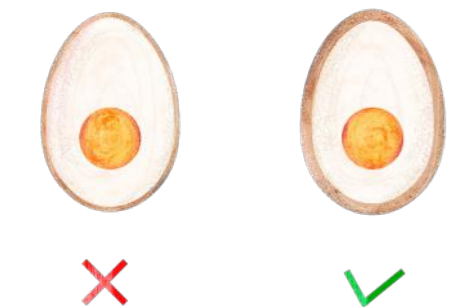
Twórcy ludowi zajmujący się zdobieniem jaj techniką rytowniczą doskonale wiedzą, jak kruchym tworzywem jest jajko. Przez lata praktyki opracowali kilka bardzo ważnych zasad dotyczących wyboru i przygotowania jaj odpowiednich do wykonania tradycyjnych kroszonek. Wiedza i doświadczenie nabyte z czasem pozwalały im oraz ich uczniom na wykonanie prawdziwych dzieł sztuki na tej kruchej materii. Poniżej przedstawiamy Państwu najważniejsze reguły, o których zawsze warto pamiętać, rozpoczynając swoją przygodę z kroszonkami.

Folk makers using the egg scratching technique know very well how fragile eggs are. After years of practice, they have developed a couple of crucial principles concerning the selection and preparation of eggs which are suitable for making traditional *kroszonki*. Their knowledge and experience gathered with time enable them and their apprentices to make real works of art on this brittle material. Below, you can see the basic rules that must be followed if you wish to make *kroszonki*.

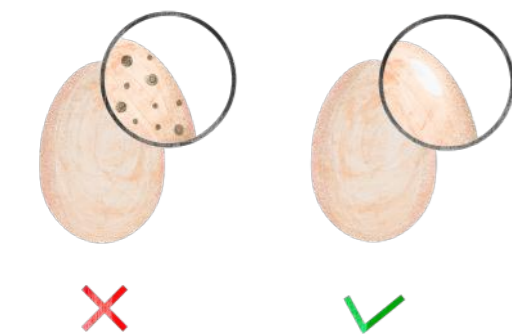
Do zdobienia metodą rytowniczą nadają się tylko białe jajka. Im bielsza jest skorupka, tym bardziej widoczny będzie wydrapywany na niej wzór.

Only white eggs are suitable for egg scratching. The whiter the eggshell, the more distinct the engraved pattern will be.

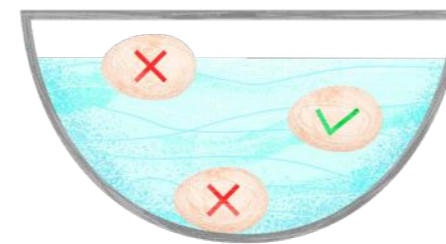
Skorupka jaj przeznaczonych do zdobienia metodą rytowniczą musi być odpowiednio gruba. W innym przypadku jajko w trakcie zdobienia będzie pękać.

Eggshells for decorating must be adequately thick. Otherwise the egg will crack in the process of scratching.

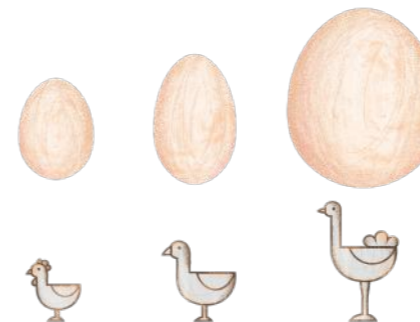
Powierzchnia jajka musi być idealnie gładka, tak by wzór wydrapywany nożykiem był regularny i precyzyjny.

The surface of the eggshell must be perfectly smooth so that the pattern scratched with a knife looks accurate and regular.

Odpowiednie ułożenie przestrzeni powietrznej wewnątrz jajka ma wpływ na to, że nie będzie ono pękać już w trakcie gotowania. Możemy to sprawdzić w prosty sposób, umieszczając jajka w naczyniu z wodą. Najtrwalsze są te, które odrywają się od dna naczynia tylko częściowo.

The air distribution inside the egg is related to its cracking while boiling. This can be checked easily by placing the egg in a dish with water. The most durable eggs are those that come off the bottom of the dish only a little.

Do zdobienia nadają się jaja kurcze, gęsie oraz strusie. Nie poleca się jaj kaczyc ani perliczych.

The best eggs for decorating are chicken, goose, and ostrich eggs. Duck and guineafowl eggs are not recommended.

Skorupka musi być dobrze umyta i odtłuszczona, by podczas farbowania równomiernie przyjęła barwnik. Najlepiej umyć jajko starannie wodą z mydłem lub płynem do mycia naczyń. Jedynie na dobrze zabarwionych jajach uzyskamy piękny, wyraźny wzór.

The eggshell must be thoroughly cleaned and degreased so that it absorbs the dye evenly. The best way is to wash the egg carefully using soapy water or washing-up liquid. The beautiful pattern is only visible on well-dyed eggs.

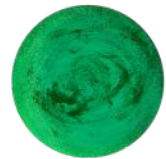
Zdobić można zarówno wdmuszkę, jak i pełne jajko. Jeśli zdecydujemy się na te drugie, musimy je gotować w osolonej wodzie na wolnym ogniu od 1,5 do 3 godzin. Dzięki temu nie ulegną one fermentacji i szybkiemu zniszczeniu.

You can decorate both blown eggs and full eggs. If you decide to use the latter, you need to boil them in salted water over low heat from 1.5 to 3 h. Thanks to that, they will not go off quickly.

W pełnej krasie kolorystyka kroszonek Kroszonki and their colours

Dawniej jaja barwione były na kilka podstawowych kolorów. Miało to ścisły związek z dostępnością do naturalnych barwników. Obecnie jajka, których przeznaczeniem jest często funkcja dekoracyjna, możemy barwić w wywarze z kolorowej bibuły czy tuszu kreślarskim. Twórcy ludowi barwią je głównie w farbach chemicznych, z których najpopularniejszymi są farby do tkanin, stosowane z powodzeniem już od lat 50. XX w. Poniżej przedstawiamy w formie graficznej kolorystykę uzyskiwaną przez naszych przodków naturalnymi sposobami. Wyjaśniamy również ich symbolikę, gdyż dawniej każdy kolor ofiarowanej w okresie świątecznym kroszonki miał dla obdarowanego inne znaczenie.

In the past, eggs were dyed with a couple of basic colours. That was strictly related to the access to natural colourants. Nowadays, coloured eggs have mainly a decorative function, so they can be dyed in coloured tissue paper extract or drawing ink. Folk artists usually colour eggs using chemical pigments, such as textile dyes, which have been commonly used since the 1950s. Below, you can see a chart showing the colours that our ancestors obtained from natural sources. Their symbolism is explained as well – in the past, every colour of *kroszonka* given as a present for Easter had its hidden meaning for the gifted person.

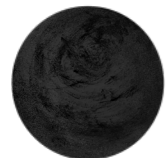

Zielony

Uzyskiwany był przy pomocy wywaru ze źdźbeł młodej pszenicy i jęczmienia, zbieranych w marcu i gotowanych przez cały dzień na wolnym ogniu. Zieloną kroszonkę otrzymywał chłopiec, który chodził jeszcze do przedszkola lub szkoły podstawowej.

Green

Derived from the extract of young wheat and barley leaves, picked in March and boiled all day over low heat. A green egg would be given to a boy who still went to kindergarten or primary school.

Czarny

Uzyskiwany był z wywaru drzewa hebanowego. Czarną kroszonkę otrzymywał zawsze ktoś najbardziej szanowany w danej społeczności np. nauczyciel, ksiądz czy hrabia.

Black

Made from the ebony tree extract. A black egg would be given to a highly respected person in the community, e.g. a teacher, a priest, or a count.

Ciemnobrązowy

Uzyskiwany był z wywaru szyszek olchy, łupin cebuli lub kory dębowej. Kroszonkę w tym kolorze otrzymywali narzeczeni i młodzi małżonkowie.

Dark brown

Obtained from the extract of alder cones, onion peel, or oak bark. A dark brown egg would be given to a betrothed or newlywed couple.

Fioletowy

Uzyskiwany był z fermentacji drewna dębowego i opiłków żelaza. Kroszonki fioletowe otrzymywali starsi kawalerowie.

Violet

Obtained by means of fermentation of oak wood and iron filings. Violet eggs would be given to elder bachelors.

Żółty

Uzyskiwany był z rozwodnionego wywaru szyszek olchy i łupin cebuli. Kroszonkę żółtą otrzymywał kawaler, którego dziewczyna nie chciała.

Yellow

Derived from the thinned-down extract of alder cones and onion peel. A yellow egg would be given to a rejected suitor.

Czerwony

Uzyskiwany był z wywaru z łusek cebuli zmieszanych z owocami czerwonej porzeczki, kwiatu malwy, a nawet z poczwarki czerwca polskiego. Czerwoną kroszonkę otrzymywał kawaler, którego dziewczyna wybrała.

Red

Made from the extract of onion peel mixed with red currants, hollyhock blooms, or Polish cochineal larvae. A red egg would be given to an accepted suitor.

Narzędzia zdobnicze Decorating tools

Do lat 50. XX w. do wydrapywania wzoru na kroszonce używano ogólnodostępnych żyletek, odpowiednio naostrzonych brzytw, noży szweskich, a nawet nożyczek. Uzyskane wzory były duże i proste, a samo zdobienie wymagało od twórców cierpliwości i szczególnych umiejętności technicznych. Obecnie wielu rękodzielników do zdobienia używa nożyków do tapet, a także wiertel o napędzie elektrycznym. Największą jednak popularnością cieszą się specjalne nożyki do zdobienia, których pomysłodawcą był wspomniany wcześniej Jerzy Lipka. Wymyślone i zaprojektowane przez niego nożyki do dziś są najlepszym narzędziem do zdobienia jaj tą techniką, a wzory uzyskiwane dzięki niemu są precyzyjne i bardzo drobne. Narzędzia te wykonywane są przez wykwalifikowanych rzemieślników, często samych twórców ludowych. Materiał na dobry nożyk musi być twardy, a zarazem sprężysty. Te wyjątkowo ostre nożyki wykonane są z brzeszczota do cięcia stali. Posiadają dwa lub cztery ostrza, co daje możliwość wykonania precyzyjnych wzorów o różnych grubościach. Na naostrzone narzędzie nawijany jest zwykle kawałek płótna lub taśmy, które pochłaniają wilgoć z dłoni i powodują, że narzędzie nie ślizga się podczas zdobienia.

Until the 1950s, the tools used to scratch patterns on eggs were usually easily accessible objects, such as properly sharpened razor blades and other razors, shoemaker's knives, or even scissors. The patterns were large and simple and the act of engraving required a lot of patience and special technical skills on the part of the creators. Nowadays, many artisans use wallpaper knives or electric drill bits. However, the most popular decorating tool is the knife designed by Jerzy Lipka. The knives he created are the best tools to decorate eggs and the resulting patterns are tiny and precise. The knives are used by qualified craftspeople and folk artists. To make a good knife, you need hard and resilient material. The knives designed by Lipka are particularly sharp, made of steel cutting blades. They have two or four blades, which help make exact lines of varying thickness. The sharpened tool is usually wrapped in a piece of linen or band to absorb the wetness from the hands and prevent it from slipping.

Tradycyjne wzornictwo Traditional patterns

Na skorupce najstarszych opolskich kroszonek pojawiały się głównie wzory geometryczne nawiązujące do pogańskiej symboliki solarnej. Do najczęściej spotykanych zaliczały się rozety, linie proste, gwiazdy, wiatraczki i trójkąty. Jeszcze w latach 20. XX w. na zdobionych jajkach można było spotkać połączenie wzorów geometrycznych z ornamentami roślinnymi, z czasem jednak zostały one prawie całkowicie wyparte przez motywy roślinne, które obecnie są symbolem śląskiej tradycji kroszonkarskiej. Na opolskich kroszonkach najczęściej występują różnorodne kwiaty i ulistnione gałązki. Zdarzają się wzory zoomorficzne, np. kogut, kura czy baranek, a także okazjonalne wierszyki, które twórcy zwykle układają sami. Na przestrzeni lat bardzo podniósł się poziom wykonywanych prac, także w związku z udoskonaleniem narzędzi do wykonania wzoru. Początkowo kwiaty wydrapywane na skorupce jaja były stosunkowo duże, bardzo proste w budowie i mało precyzyjne. W połowie lat 90. XX w. zaczęły przybierać wręcz mikroskopijne rozmiary i zatracona została przejrzystość samej kompozycji. Proces ten uległ zahamowaniu w ostatnich latach, a kroszonki, które możemy podziwiać na wystawach pokonkursowych, zdobione są nadal bardzo precyzyjnie, ale wzór jest o wiele bardziej przejrzysty. Pomimo przyjętych ściśle określonych zasad w budowie tradycyjnego wzoru każdy twórca ma swój własny niepowtarzalny styl zdobienia oraz charakterystyczne tylko dla siebie wzory. Wzór na kroszonce można rozbudowywać na wiele sposobów. Najbardziej skomplikowane jest odpowiednie zaplanowanie i skomponowanie wzoru, tak by pasował do danego jajka. Jeżeli skorupka nie zabarwiła się równomiernie, możemy wzorem zakryć te niedoskonałości. Wszystko tak naprawdę zależy od inwencji własnej danego twórcy. Zdaniem doświadczonych rękodzielniczków, rozpoczynając swoją przygodę z kroszonkami, warto skupić się na prostych i dużych wzorach. Gdy wraz z upływem czasu nabywamy doświadczenia i umiejętności, wzór nasz będzie się w naturalny sposób zmieniał, zyskując dzięki bardziej złożonym ornamentom. Poniżej przedstawiamy Państwu w formie graficznej budowę tradycyjnego motywu – krok po kroku.

The oldest *kroszonki* from the region of Opole Silesia were adorned with geometric shapes, referring to pagan solar symbolism. The most popular patterns were rosettes, straight lines, stars, crosses, and triangles. In the 1920s, one could still observe the combination of geometric shapes with plant ornaments on eggshells, but with time, the latter prevailed and became the symbol of the Silesian tradition of *kroszonkarstwo*. The most common designs on *kroszonki* are various kinds of flowers and branches with leaves. There are zoomorphic shapes sometimes as well, such as roosters, hens, or lambs. Occasionally, you can also meet eggs with engraved poems, usually composed by the creators of *kroszonki*. In the past decades, the quality of the created eggs has increased enormously, also thanks to the use of better tools. Initially, the florals scratched on the eggshells were relatively large, simple, and plain. In the mid-1990s, the patterns were miniaturised and the clarity of the composition was lost. This practice has been stopped recently – present-day *kroszonki* that you can see at competitions and exhibitions still have very meticulous patterns but they are also much clearer. Although there are specific rules for creating the traditional patterns, each maker has his or her own unique style, using individual designs. The patterns can be developed in many ways. The most complicated part of the process is to adequately plan and compose the pattern so that it fits a given egg. If the eggshell is not evenly coloured, the pattern can be used to conceal the deficiencies. In fact, everything is up to the creator's inventiveness. According to experienced artisans, when you start your adventure with *kroszonkarstwo*, you should focus on large, simple patterns. As you gain skills and experience with time, your patterns will change naturally, becoming more ornate and complex. Below, you can see a graphic representation of the traditional motif creation, step by step.

Jajko w obrzędowości Eggs and rituals

Jajka od wieków spełniały jedną z najistotniejszych funkcji w ludowej obrzędowości. Od niepamiętnych czasów symbolizowały początek życia. Stanowiły cenną ofiarę dla bóstw, dlatego miały zastosowanie w różnych zabiegach magicznych. Praktykowano m.in. składanie jajek pod zrębami domów, wkładanie ich zmarłym do grobów oraz rozrzucanie skorupki na pola. Z biegiem czasu część wywodzących się z pogańskiej tradycji elementów została przejęta przez chrześcijaństwo. Od tamtej pory jajka uznawano za symbol Zmartwychwstania, a barwienie ich, święcenie i późniejsze obdarowywanie się nimi weszło na stałe do kanonu wielkanocnych zwyczajów. Zdobieniem jaj zajmowano się dawniej wyłącznie w okresie poprzedzającym Święta Wielkanocne. Pięknie zdobione jajka wkładano do święconki wraz z innymi produktami przeznaczonymi do poświęcenia. Tych gotowanych i ozdobionych używano m.in. do zabaw wielkanocnych, w których brali udział głównie młodzi chłopcy. Odbływały się one w Niedzielę Wielkanocną, a najbardziej popularną z nich była zabawa „na wybitki” inaczej zwana „wałatką”. Polegała na stukaniu się malowanymi jajkami, a zwyciężał ten uczestnik zabawy, którego jajo nie zbiło się podczas stukania. Kolejną było „kulanie jajec do ducki”, czyli turlanie jajek z górki po desce do dołka wykopanego w ziemi. Zwycięzcą był ten, którego jajko trafiło do dołka lub najszybciej

For ages, eggs have played a crucial part in folk rituals. From time immemorial, they have symbolised new life. They have been used as a valuable offering to the gods and as components of various kinds of medical treatment. Some traditional practices included placing eggs under the foundations of a house or in graves as well as scattering eggshells around fields. With the passing of time, some of the pagan traditions were adopted by Christianity. In Christian tradition, eggs functioned as a symbol of Resurrection. Egg colouring, blessing, and giving were the most important Easter customs. Eggs would be decorated only before Easter. The beautifully adorned eggs were put into baskets, along with other foods, and then blessed with holy water. Cooked ornamental eggs were also used in Easter games, normally played by young boys on Easter Sunday. One of the most popular games, *walatka*, consisted in egg tapping: participants tapped each other's eggs; the winner was the person whose egg wouldn't crack in the process. Another game – egg rolling – consisted in rolling eggs down a board to a hole in the ground. The owner of the egg which hit the hole first was the winner. On Easter Monday, children would take part in an egg hunt, searching for decorated eggs in the garden, where their parents had hidden them in a “bunny's nest”, along with some sweets. The most

ciej znalazło się u celu. W drugi dzień świąt Wielkiej Nocy najmłodszy domownicy szukali ozdobionych jaj w ogrodzie, gdzie rodzice chowali je w „zajaczkowym gniazdku” wraz ze słodyczami. Jednak najbardziej popularny był wówczas zwyczaj obdarowywania jajkami kawalerów, którzy przybywali do panien w Lany Poniedziałek. W zamian za oblanie wodą wybranej panny otrzymywali oni pięknie ozdobione przez wybrankę jajko. Te dziewczęta, które cieszyły się dużym powodzeniem, musiały ozdobić dużą liczbę jaj, by ich w trakcie zabawy nie zabrakło. Obecnie większość wspomnianych wyżej obrzędów przestała istnieć. Te związane z okresem świątecznym są kultywowane w naszych domach nadal, ale w znacznie zmienionej formie. Jedynie tradycja zdobienia jaj wielkanocnych przybiera od lat na sile i jest praktykowana nie tylko w okresie wiosennym. W sklepach z pamiątkami regionalnymi sprzedawane są turystom przez okrągły rok, co spowodowało, że stały się one symbolem nie tylko świąt, ale i naszego regionu.

Opolska kroszonka a etnodizajn *Kroszonki* and ethnodesign

Kroszonki są najbardziej rozpoznawalnym elementem kultury ludowej Śląska Opolskiego, nie tylko w naszym regionie, ale także w całej Polsce i na świecie. Charakterystyczne dla nich bogate wzornictwo w pierwszej kolejności zostało przeniesione na porcelanę opolską. Pierwsze eksperymenty ze zdobieniem porcelitu i porcelany miały miejsce już na początku lat 60. XX w. Główną motywacją do podjęcia się tej – zdawałoby się karkołomnej – próby było skopiowanie pięknego wzoru na bardziej trwałe tworzywo. Jako pierwsza tego zadania podjęła się kroszonkarka Stefania Topola (z domu Warwas), obecnie jedna z najbardziej znanych twórczyń ludowych, nadal tworząca, wieloletnia prezes Oddziału Opolskiego Stowarzyszenia

popular tradition was about giving eggs to suitors who visited young girls on Easter Monday – the Dyngus Day. The boys would throw water over the girls they courted and in return, they received eggs decorated by their belles. The most attractive girls had to decorate plenty of eggs so that there would be enough for every bachelor. Nowadays, most of the customs mentioned above are not celebrated any more. The ones related to Easter are still alive in some homes, but in a different form. However, the tradition of egg decorating is thriving and practised in other seasons too. You can buy decorated eggs in souvenir shops all year long – they have become the symbol of both Easter and our whole region.

Kroszonki are the most commonly recognised element of folk culture in the region of Opole Silesia, popular in other parts of Poland as well as abroad. The characteristic detailed egg decorations were also adapted to be used on porcelain from Opole. The first experiments concerning porcelite and porcelain decoration took place in the early 1960s. The main motivation for this seemingly impossible endeavour was to preserve the beautiful patterns on more durable materials. The first person to try that was Stefania Topola (née Warwas), who is now one of the most acclaimed folk artists, still active. She specialises in egg decorating and has worked as the President of the Opole Section of the Polish Folk Arts Society for many years. Stefania

Twórców Ludowych. Zadanie to zrealizowała na prośbę członków jury organizowanego wówczas konkursu zdobienia jaj wielkanocnych. Początkowo, podobnie jak na kroszonce, wzór był wydrapywany na porcelanie ostrym narzędziem. Z czasem, ze względów praktycznych, zaczęto nanosić go piórem i farbami, a następnie dla utrwalenia wypalano go w specjalnym piecu.

W 1968 r. oficjalnie rozpoczęto produkcję opolskiej porcelany z wzorami adaptowanymi z opolskich kroszonek. Początkowo były to wzory malowane jednym kolorem, głównie białą farbą na ciemnym tle, czym najbardziej przypominały opolską kroszonkę. W późniejszym okresie zaczęto używać całych zestawów kolorystycznych. Muzeum Wsi Opolskiej posiada w swoich zbiorach ponad 800 takich prac. Najcenniejszymi są naczynia zdobione techniką rytowniczą, które – obok kroszonek – prezentujemy Państwu na tej wystawie. Naszym zdaniem w tych właśnie działaniach można upatrywać pierwszych założeń nowego nurtu etnodizajnu w odniesieniu do opolskiego rękodziela. Ten ogólnoswiatowy trend przetwarzania wybranych fragmentów sztuki ludowej na potrzeby współczesnego odbiorcy stał się w ostatnich latach bardzo popularny. Dawno zapomniane materiały oraz – jak w przypadku kroszonki – ludowe wzornictwo stają się inspiracją dla artystów, projektantów i twórców młodego pokolenia. Obecnie motywy zaczerpnięte z opolskiej kroszonki przenoszone są nie tylko na porcelanę, ale i na inne przedmioty codziennego użytku – meble, ubrania i różnego rodzaju akcesoria. Budują one w ten sposób naszą regionalną markę i trafiają do szerokiego grona odbiorców, również spoza naszego kraju. Trend ten intensywnie rozwijany jest przez największe polskie muzea etnograficzne, instytucje promujące polską sztukę, a także firmy prywatne. Zapotrzebowanie na te wyroby wciąż rośnie i stają się one poniekąd nośnikiem tradycji. Nie nam jest oceniać jego wartość w kontekście popularyzacji tradycyjnej kultury ludowej danego regionu, ale jest on na tyle ciekawym zjawiskiem, że nie można go pominąć przy okazji wystawy stałej poświęconej opolskiej kroszonce.

Topola carried out this experiment at the request of the jury of the Easter egg decorating competition organised at that time. In the beginning, the pattern would be scratched on porcelain using a sharp tool – just like on *kroszonka*. With time, for practical reasons, the makers began to use pens and paints. Then, the patterned ceramic objects would be baked in a special kiln to fix them.

In 1968, the official distribution of Opole porcelain with patterns adapted from Opole *kroszonki* began. At first, the objects sold would have patterns painted with white only: usually white on dark background, which was most similar to *kroszonki*. Later, the whole colour palette was used. The Opole Museum of Rural Architecture owns a collection of 800 works of this type. The most valuable objects are dishes decorated using the scratching technique, which we present here alongside *kroszonki*. We believe that these activities can be considered as the first occurrences of the new trend of applying ethnographic design to Opole handicraft. Ethnodesign is an extremely popular international trend consisting in transforming selected elements of folk art to meet the needs of modern users. The long-forgotten materials and – like in the case of *kroszonki* – folk design serve as a source of inspiration for young artists and designers. Currently, the motifs borrowed from the *kroszonka* eggs from the region of Opole are used not only in porcelain design but also in other everyday objects: furniture, clothes, and various accessories. This way, they contribute to the strengthening of our regional image and reach wide audiences, also from outside Poland. This trend is intensively implemented by the greatest Polish ethnographic museums and institutions which promote Polish art as well as by privately-owned companies. The demand for ethnodesign products is constantly growing, thanks to which they became actual agents in cultural transfer. It is not for us to judge its value in the context of the promotion of traditional folk culture of given regions but ethnodesign is certainly a fascinating phenomenon which cannot be overlooked while creating an exhibition about the *kroszonka* eggs from the region of Opole Silesia.

Kolekcja kroszonek w Muzeum Wsi Opolskiej

Collection of *kroszonka* eggs in The Opole Museum of Rural Architecture

Pierwsze kroszonki, stanowiące załóżek kolekcji specjalistycznej, pojawiły się w zbiorach Muzeum Wsi Opolskiej już w latach 90. XX w. Budowaniu tej ciekawej kolekcji przysłużył się w znacznym stopniu organizowany przy współudziale Oddziału Opolskiego Stowarzyszenia Twórców Ludowych Wojewódzki Konkurs Plastyki Obrzędowej „Kroszonki opolskie”. Nagrodzone w konkursie prace są gromadzone w Muzeum Wsi Opolskiej i eksponowane wiosną na czasowej wystawie pokonkursowej. Większość kroszonek znajdujących się w zbiorach Muzeum jest wykonana z jaj kurzych, pozostałe z jaj kaczych i gęsi, a nawet strusich.

W kolekcji muzealnej znajdują się kroszonki wielokrotnie nagradzanych w konkursach twórców ludowych. Są to jajka zdobione głównie metodą rytowniczą, ale część kolekcji stanowią również pisanki (jaja zdobione gorącym woskiem), a także oklejanki i obszywanki. W dekoracji dominują motywy kwiatowo-roślinne – w tym niezwykle rzadki wzór zwany potocznie „znikąd donikąd”. Występują też ornamenty zoomorficzne nawiązujące do symboliki Świąt Wielkanocnych oraz okolicznościowe sentencje.

Obecnie nasza kolekcja liczy ponad 3000 jaj wielkanocnych zdobionych tradycyjnymi technikami. Pozyskane dotychczas ekspozycje stanowią jedną z większych kolekcji tego typu w zbiorach muzealnych w Polsce. Muzeum kilkakrotnie organizowało wystawy mobilne, podczas których opolskie kroszonki eksponowane były w ośrodkach miejskich i wiejskich na terenie województwa opolskiego. Prezentowano je również na wystawach zagranicznych, gdzie wzbudzały ogromne zainteresowanie wśród zwiedzających.

Kurator wystawy
Ewa Olbryt

The first *kroszonka* eggs, which constituted the foundation stone of this specialist collection, were acquired by the Opole Museum of Rural Architecture as early as in the 1990s. This interesting collection was primarily built thanks to the support of the Opole Section of the Polish Folk Arts Society, which organised a regional competition of folk art, featuring *kroszonki* from Opole. The awarded eggs have been collected in the Opole Museum of Rural Architecture and displayed in spring as part of an annual post-competition exhibition. Most of the *kroszonka* eggs in the Museum's collection are chicken eggs, while others are duck, goose, or even ostrich eggs.

The collection includes *kroszonki* which have been awarded at folk art competitions multiple times. They are usually decorated using the scratching techniques, while some of the others are *pisanki* (eggs decorated with hot wax) as well as *oklejanki* and *obszywanki* (eggs decorated with various types of materials, textiles, and paper). The majority of ornaments are based on plant and floral motifs, including a rare pattern whose colloquial name is “from nowhere to nowhere”. There are also zoomorphic ornaments alluding to Easter symbolisms, along with occasional inscriptions.

Currently, the collection comprises over 3 thousand Easter eggs decorated with traditional techniques. Our exhibits form one of the greatest collections of this type in Poland. The Museum has organised several mobile exhibitions, thanks to which *kroszonki* from Opole have been displayed in various cities, towns, and villages in the region. They have also been presented at exhibitions outside Poland and they have always attracted a wide interest among the audiences.

Curator
Ewa Olbryt

Źródła

Sources

1. H. Jakubowska, *Z badań nad pisankarstwem opolskim*, *Opolski Rocznik Muzealny*, vol. I, Opole 1963.
2. J. Lipka, *O jajku prawie wszystko, czyli o wielkim dziele sztuki na małej skorupce*, Opole 2005.
3. B. Jasiński, *Kolekcje specjalistyczne Muzeum Wsi Opolskiej: Kroszonki*, Opole 2011.
4. B. Jasiński, Jerzy Lipka (1937–2011), *Notatnik Skansenowski*, no. 2, Opole 2013.
5. B. Jasiński, *Opolskie kroszonki*, Opole 2013.
6. B. Jasiński, *Opolskie kroszonki*, Opole 2017.
7. B. Jaskólska, Jerzy Lipka. *Życie i twórczość*, Gogolin 2018.
8. A. Woźniak, *Grajfka dla dzieci*, Gliwice 2018.

Wydawca | Publisher
Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu

Redakcja | Editor
Ewa Olbryt

Projekt i skład | Design and layout
Wzorro Design S.C.

Korekta i tłumaczenie | Translation & proofreading
Biuro Tłumaczeń Translatorion
Martyna Szczepaniak-Woźnikowska

ISBN:
978-83-955642-0-8

2020

Dofinansowane przez Samorząd
Województwa Opolskiego

INSTYTUCJA KULTURY
Samorządu
Województwa Opolskiego

Co-financed by the Self-Government
of the Opolskie Voivodeship

Dofinansowano ze środków
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa
Narodowego w ramach programu
„Wspieranie działań muzealnych”

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Co-financed by the Polish Ministry of
Culture and National Heritage as part of the
“Wspieranie działań muzealnych” programme
for museums support

Patronat honorowy | Honorary patronage

MARSZAŁEK
Województwa Opolskiego
Andrzej Buła

Patronat medialny | Media patronage

TVP 3
OPOLE

OPOWIECIE.INFO
PORTAL INFORMACYJNY

ekovision.tv

